

ХАРАКТЕРИСТИКА АКТОРНОГО СКЛАДУ ТА КОНФІГУРАЦІЇ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2023 РОКУ

CHARACTERISTICS OF THE ACTOR COMPOSITION AND CONFIGURATION OF PARTY SYSTEMS OF CENTRAL EUROPEAN COUNTRIES ACCORDING TO THE 2023 PARLIAMENTARY ELECTIONS RESULTS

Остапеч Ю.О.,

*доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук*

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Червеняк К.Т.,

кандидат політичних наук,

викладач кафедри політології і державного управління

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Кеменяш О.М.,

аспірант кафедри політології та державного управління

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Охарактеризовано парламентські вибори 2023 року в країнах Центральної Європи, які є членами Європейського Союзу: Естонії (28.02.2023–05.03.2023), Болгарії (02.04.2023), Словаччині (30.09.2023) та Польщі (15.10.2023). Зазначено про вплив на виборчі процеси російсько-української війни та їх наслідків для надання військової допомоги Україні. Зроблено висновки про зміни, які відбулися у партійних системах країн Центральної Європи за результатами парламентських виборів 2023 року.

Підкреслено, що за результатами парламентських виборів в Естонії перемогу здобула проурядова Партія реформ. При цьому урядова коаліція була утворена у складі: Партії реформ, партії «Естонія 200» та Соціал-демократичної партії Естонії.

Вказано, що парламентські вибори в Болгарії не змінили акторний склад і конфігурацію партійної системи (індекс волатильності для парламентських партій становить 14,1%). Між двома провідними партіями («Продовжуємо зміни» та «Громадяни за європейський розвиток Болгарії»), які не змогли утворити урядову коаліцію, була досягнута домовленість про те, що вони по черзі будуть очолювати уряд.

Акцентовано, що парламентські вибори в Словаччині завершилися електоральним реваншем Р. Фіцо та партії «Напряма – Соціал-демократія». Урядова коаліція була утворена у складі політичних партій: «Напряма – Соціальна демократія», «Голос – Соціальна демократія», Словацька національна партія. Зазначено про вплив на результати парламентських виборів популістської риторики та російської пропаганди. А також вказано про поляризацію політичних уподобань виборців, яка пов'язана, перш за все, з підтримкою / невідтримкою України у російсько-українській війні.

Підкреслено, що результати виборів до польського парламенту засвідчують про майже рівномірний розподіл електоральних уподобань між право і лівоцентристськими політичними силами: партією «Право і справедливості» та «Громадянською коаліцією».

Зроблено висновок, що вагомий вплив на результат парламентських виборів 2023 р. у країнах Центральної Європи мала російсько-українська війна. І ця тенденція в майбутньому для країн Європейського Союзу буде посилюватися. Якщо результат виборів у Естонії, Болгарії і Польщі не змінив політику цих країн щодо України, то електоральний результат Словаччини кардинальним чином змінює ставлення до України: урядовий кабінет відразу задекларував про припинення військової допомоги Україні.

Ключові слова: Європейський Союз, Центральна Європа, парламентські вибори, політичні партії, партійні системи, мейнстрімні партії, партії «нової політики», праворадикальні (ультраправі) партії.

The 2023 parliamentary elections in the Central European countries, European Union members, are characterized: Estonia (28.02.2023 – 05.03.2023), Bulgaria (02.04.2023), Slovakia (30.09.2023) and Poland (15.10.2023). The influence of the Russian-Ukrainian war on the electoral process and its consequences for the provision of military aid to Ukraine is characterised. Conclusions are made on the changes taken place in the party systems of Central European countries as a result of the 2023 parliamentary elections.

It was emphasized that according to the results of the parliamentary elections in Estonia, the pro-government Reform Party won. At the same time, the government coalition was formed in the composition of political parties: "Reform Party", "Estonia 200 Party" and "The Social Democratic Party".

It was indicated that the parliamentary elections in Bulgaria did not change the actor composition and configuration of the party system (volatility index for parliamentary parties is 14.1%). An agreement was reached between the two

leading parties ("Continuing Change" and "Citizens for the European Development of Bulgaria"), which failed to form a government coalition, that they would take turns leading the government.

It was emphasized that the parliamentary elections in Slovakia ended with the electoral rematch of R.Fico and Direction – Social Democracy (Smer) party. The government coalition was formed in the composition of political parties: Direction – Social Democracy (Smer) party, Voice – Social Democracy (Hlas) party, Slovak National party. The influence of populist rhetoric and russian propaganda on the results of the parliamentary elections was noted. The polarization of the voters' political preferences, connected first of all with the support / non-support of Ukraine in the russian-Ukrainian war, was also indicated.

It was emphasized that the results to the Polish Parliament elections testified to an almost equal distribution of electoral preferences between the right-wing and center-left political forces: Law and Justice party and the Civic Coalition party.

It was concluded that the russian-Ukrainian war had a significant impact on the outcome of the 2023 parliamentary elections in the Central European countries. This tendency for the European Union countries will intensify. The results of the elections in Estonia, Bulgaria and Poland did not change the policy of these countries towards Ukraine. But the electoral result of Slovakia radically changed the attitude towards Ukraine: the government cabinet immediately declared the termination of military aid to Ukraine.

Key words: European Union, Central Europe, parliamentary elections, political parties, party systems, mainstream parties, "new politics" parties, right-wing radical (ultra-right) parties.

Актуальність дослідження. Європейський Союз назвав підтримку України серед своїх головних досягнень 2022 року. Але існує невизначеність щодо того, чи збережеться така підтримка надалі. Важливу роль у її збереженні відіграє відповідь на питання про те, кого обрали європейці на парламентських виборах у 2023 р. Адже результати виборів можуть надати можливість отримати владу / мати суттєвий вплив на прийняття рішень євроскептикам, або ультраправим партіям, які, як правило, підтримують Росію. У 2022 р. таким прикладом були вибори в Угорщині на яких черговий раз переміг В. Орбан, котрий відкрито підтримує В. Путіна і військову агресію проти України.

У нашій науковій розвідці ми аналізуємо результати парламентських виборів у Центральній Європі 2023 р., не оминаючи при цьому питань, пов'язаних з впливом на виборчий процес російсько-української війни та наслідків виборів для надання військової допомоги Україні. У 2023 р. особливо важливими для України у цьому аспекті були результати виборів у Словаччині (30 вересня) та Польщі (15 жовтня). Результати виборів у Словаччині спонукають до запитань: Чи не стане Словаччина ще однією Угорщиною? А Р. Фіцо не перетвориться на В. Орбана? А в Польщі з перемогою ліберальної опозиції (Д. Туск) Україна сподівається на ще більш підтримку цієї країни як військову, так і у питаннях євроінтеграції. Загалом у 2023 р. відбулися парламентські вибори у 4 країнах Центральної Європи, які є членами Європейського Союзу: Естонії (28.02.2023–05.03.2023), Болгарії (02.04.2023), Словаччині (30.09.2023) та Польщі (15.10.2023).

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета нашої статті – охарактеризувати зміни у партійних системах країн Центральної Європи за результатами парламентських виборів 2023 р. Для досягнення мети необхідне вирішення таких завдань: 1) дослідити результати парламентських виборів та чинники впливу на електоральний вибір; 2) проаналізувати зміни, які відбулися у партійних системах за результатами виборів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виборчі процеси у країнах Європейського Союзу та проблематика, пов'язана з функціонуванням партійних систем стали предметним полем дослідження низки вітчизняних науковців. Перш за все слід відмітити дисертаційне дослідження Ю. Копинця «Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України» [9]. А також вказана проблематика вивчається у наукових працях таких українських фахівців: О. Давимуки [3; 4], В. Литвина, К. Карамана, А. Ключковича [10], В. Митрощенко, Ю. Остапця [11; 12], А. Романюка [16], Г. Шипунова та інших.

Результати. Вибори естонського парламенту Рійгікогу відбулися 28.02.2023 р. – 05.03.2023 р. 101 член Рійгікогу обирається за пропорційною виборчою системою відкритих партійних списків у дванадцяти виборчих округах з 5% виборчим бар'єром [1; 16, с. 298]. Відповідно до виборчого законодавства в Естонії виборці можуть віддати свій голос у три способи: традиційно на виборчих дільницях; поштою; за процедурою е-голосування. Електронне голосування розпочалося в Естонії 28 лютого. На парламентських виборах 2023 р. вперше за історію е-голосування через інтернет проголосувало більше половини виборців (313.5 тисяч з 615 тисяч, які взяли участь у голосуванні) [7].

Партійну систему Естонії утворюють не більше 20 партій, з яких 5–6 здобувають депутатські мандати (так було на парламентських виборах 2019 та 2023 рр.). Наприклад, індекс ефективної кількості партій за результатами парламентських виборів 2019 р. становив 5,3. В останні роки було в країні прийнято низку законів, спрямованих на зменшення кількості політичних партій, укрупнення діючих партій і більш суворе структурування партійної системи. Було також заборонено створення виборчих спілок громадян і формування виборних міжпартійних блоків, а з джерел партійного фінансування були законодавчо виключені пожертвування юридичних осіб. Головними суб'єктами виборчого процесу-2023 були такі партії:

1. Центристська партія – одна з найстаріших партій, яка утворена в 1991 р. на базі Народного фронту Естонії. Ідеологія партії – соціал-лібералізм, лівий популізм. Крім цього партія експлуатує у своїх програмних положеннях проблематику, яка пов'язана з російськомовним електоратом.

2. Партія реформ, яка також є однією з найстаріших партій Естонії (утворена в 1994 р.). Її ідеологія класичний лібералізм. З 1999 р. партія є постійним учасником урядових коаліцій за винятком декількох електоральних циклів. Партія підтримує Україну та виступає ініціатором санкцій проти Росії.

3. Соціал-демократична партія Естонії, яка була утворена в 1990 р. шляхом об'єднання низки соціал-демократичних угруповань. У 1996–2004 рр. в союзі з аграріями партія мала назву «Помірковані».

4. «Вітчизна» (1995 р.) – правоконсервативна партія, ідеологія якої наближена до християнської демократії (об'єднання християнських демократів, консерваторів і республіканців). Інколи партію можуть асоціювати з естонським націоналізмом.

5. Естонська консервативна народна партія (ЕКНП) виникла відносно недавно (2012 р.) як об'єднання Естонського народного союзу (аграрії) і Естонського народного руху. З утворенням ЕКНП Естонія перестала бути виключенням у ЄС як країни, де не було успішної правопопулістської партії. Такою партією і стала ЕКНП [9, с. 136–138].

Головними темами виборчої кампанії були: 1) національна безпека внаслідок російського вторгнення в Україну та 2) внутрішні соціально-економічні проблеми. Участь у виборах брали 9 політичних партій. Результати виборів подано в таблиці 1.

Отже, за результатами виборів перемогу здобула проурядова Партія реформ, виборовши при цьому 37 депутатських мандатів з 101. Високою

була і явка виборців – 63,5%. Урядова коаліція була утворена у складі: Партії реформ (37 мандатів), партії «Естонія 200» (16) та Соціал-демократичної партії Естонії (9). Рівень електоральної волатильності зафіксований на рівні 22,7%.

Болгарія. Позачергові вибори болгарського парламенту – Народних зборів відбулися 02.04.2023 р. Народні збори Болгарії складаються з 240 депутатів, які обираються за пропорційною системою закритих партійних списків у 31 багатомандатному виборчому окрузі з 4% виборчим бар'єром [17]. Парламентські вибори 2 квітня 2023 р. – це п'яті вибори за 2 останні роки. Парламентська криза в Болгарії пов'язана з майже 19-річним правлінням партії «Громадяни за європейський розвиток Болгарії» (ГЕРБ) на чолі з Б. Борисовим. За роки правління партія перетворилася на патрон-клієнтальну структуру, що і забезпечувало їй стабільну електоральну підтримку на парламентських виборах. В той же час з цією партією пов'язують корупційні скандали, кримінальну діяльність, наступ на демократію і верховенство права. Токсичність цієї партії попри її проєвропейську орієнтацію головна причина того, що більшість політичних сил відмовляються утворювати з нею урядову коаліцію.

Початок політичної кризи в Болгарії можна датувати 2021 р., коли на тлі втоми болгар від уряду Б. Борисова високий електоральний результат здобула популістська партія С. Трифонова «Є такий народ». Характеристика парламентських виборів у Болгарії 04.04.2021 р., 11.07.2021 р., 14.11.2021 р., 02.10.2022 р. зроблено нами у статтях «Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору» [11], «Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року» [12].

Таблиця 1

Результати виборів до Рійгікогу 28 лютого – 5 березня 2023 року

Назва партії (рік створення)	Результат, %	К-ть депут. місць	Ідеологія
Партія реформ Естонії (1994)	31,24	37 (+3)	класичний лібералізм, консервативний лібералізм
Естонська консервативна народна партія (2012)	16,05	17 (-2)	націонал-консерватизм, євроскептицизм, правий популізм
Центристська партія Естонії (1991)	15,28	16 (-10)	лівоцентризм, соціальний лібералізм, лівий популізм
«Естонія 200»	13,33	14 (+14)	соціальний лібералізм
Соціал-демократична партія Естонії (1990)	9,27	9 (-1)	соціал-демократія
«Вітчизна» (2006)	8,21	8 (+4)	Консерватизм, християнська демократія

Джерело: побудовано автором на основі [17]

*менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

Слід зазначити, що отримавши у 2021 р. від президента мандат на створення уряду С. Трифонов відмовився від пропозиції наслідком чого було призначення дочасних виборів. С. Трифонов – популярний телеведучий і музикант, який зробив собі політичний імідж на висміюванні і критиці правлячої партії та її лідера, що і дозволило йому тріумфувати на виборах у 2021 р. «Успіх С. Трифонов, – зазначають Ю. Остапець і Ю. Копинець, продовжує тенденцію останніх років до підтримки «антиполітиків», лідерів, які прийшли в політику з інших сфер суспільного життя. Такими були засновники популістських партій, які за результатами парламентських виборів стали правлячими: «Рух п’яти зірок» в Італії (актор Б. Гріло), «Слуга народу» в Україні (актор В. Зеленський), «Список Мар’яна Шареца» в Словенії (актор М. Шарец), «Звичайні люди і незалежні особистості» (І. Матович)» [11; 12].

Таким чином, неможливість лідером нової популістської партії «Є такий народ» створити парламентську більшість вказує на ще одну тенденцію політичного розвитку «молодих» демократій: «анти-політики» (актори, музиканти і т. д.) вміють завойовувати серця і розум виборців, але вони, як правило, не здатні ефективно виконувати складні управлінські функції. А відтак їх політичні сили є недовговічними.

Результат такої діяльності вказаних партій, як правило, повне політичне фіаско: 04.04.2021 р. – нова партія С. Трифопова здобуває 17,6% голосів виборців (51 депутатське місце), а сам результат виборів називають «електоральною революцією»; 11.07.2021 р. – партія С. Трифопова здобуває 24% голосів виборців (65 депутатських місць), але її лідер відмовляється співпрацювати з іншими політичними силами; 14.11.2021 р. – партія С. Трифопова втрачає рейтинг і отримує 9,5% голосів

(25 депутатських місць); 02.10.2022 р. – вона не змогла подолати виборчий бар’єр (політичне фіаско) [11].

Головне соціально-політичне розмежування, яке починаючи з 2021 р. структурує болгарську партійну систему – це розмежування між посткомуністичними силами («мейнстримними» політичними партіями) і новими проєвропейськими, ліберально налаштованими партійними структурами. Відповідно до нього головними конкурентами на виборах 2 квітня 2023 р. були два блоки: 1) блок консервативної, проєвропейської партії «Громадяни за європейський розвиток Болгарії» Б. Борисова та партії «Союз демократичних сил» (СДС). Близькою до них і відповідно можливий партнер урядової коаліції – Болгарська соціалістична партія (БСП); 2) блок ліберальних по своїй суті партій «Продовжуємо зміни» (лідер експрем’єр К. Петков) та «Демократичної Болгарії» (ПЗ – ДБ). Протириччя між цими політичними силами є настільки гострим, що між ними виключена будь яка можливість коаліційних домовленостей. З цього приводу Б. Борисов заявив: «Я називаю це відповідальною поведінкою діаметрально протилежних сторін, між якими є ненависть, але які водночас мають стовідсотково ідентичні програми» [13].

Практично не змінився до початку виборчої кампанії і акторний склад партійної системи. Зазначимо, що політична криза в Болгарії поступово збільшує рейтинг проросійських політичних сил: партія «Відродження» збільшила своє представництво в Народних зборах на 10 депутатів (37 депутатських місць). Результати парламентських виборів 2 квітня 2023 р. подано в таблиці 2.

Отже, результати виборів черговий раз показали стійкість політичного ландшафту Болгарії. Акторний склад парламенту залишився прак-

Таблиця 2

Результати виборів до Народних зборів Болгарії 2 квітня 2023 року

Партія/виборча коаліція (рік створення)	% голосів	К-ть місць	Ідеологія
Виборчий блок «ГЕРБ – Союз демократичних сил» (2021)	26,5	69 (+2)*	консерватизм, популізм, проєвропеїзм
Виборчий блок «Продовжуємо зміни – Демократична Болгарія» (2021)	24,5	64 (+11)	соціальний лібералізм
Партія «Відродження» (2014)	14,1	37 (+10)	національний консерватизм, русофільство, євроскептицизм
Партія «Рух за права і свободи» (1990)	13,7	36 (0)	соціальний лібералізм, захист інтересів турецької національної меншини
Болгарська соціалістична партія (1990)	8,9	23 (-2)	соціал-демократія, лівий популізм
Партія «Є такий народ» (2020)	4,1	11 (+11)	популізм, проєвропеїзм, соціальний консерватизм

Джерело: побудовано автором на основі [17]

*менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

тично незмінним (індекс волатильності для парламентських партій становить 14,1%). Два найбільш потужні блоки здобули приблизно однакову кількість місць. Такий результат вказує і на розшарування у суспільстві. Його можна окреслити наступним чином: проєвропейсько налаштовані громадяни, які виграли від процесу модернізації і глобалізації і ті, які ностальгують за минулою, соціалістичною Болгарією, а значить програли від процесів глобалізації.

Також чергові вибори показали зростання симпатій до проросійської, антиєвропейської партії «Відродження» (кількість мандатів збільшилась на 10). У «Відродженні» зацікавлені у тому, щоб знову відбулися позачергові вибори з надією здобути ще більше депутатських мандатів. До проросійських сил, що пройшли до парламенту можна віднести і Болгарську соціалістичну партію, яка посіла п'яте місце (8,9%). Представники партії в уряді виступали проти надання військової допомоги Україні [5].

На четвертому місці партія турецької меншини «Рух за права та свободи» (13,5%). Також до парламенту з мінімальним результатом (4,1%) повернулася популістська партія «Є такий народ» С. Тріфонова, яка, як уже відзначалося, зарекомендувала себе як така, яка нічого не здатна робити в реальному політичному житті (класичний зразок безвідповідального популізму) [5].

Однак на цей раз, здавалося б у патовій ситуації, але ж домовленостей було досягнуто. Це була не коаліційна домовленість, а домовленість між ГЕРБ та партією «Продовжуємо зміни» про ротацию урядів [13]. Подібна практика нині діє в Ірландії, де лідери двох коаліційних партій домовилися по черзі очолювати уряд.

Право першим створити уряд отримала партія «Продовжуємо зміни» і його очолить кандидат з блоку «ПЗ – ДБ» Н. Денков. Від ГЕРБ в уряді буде один представник – єврокомісарка М. Габріель, яка обійме посаду віцепрем'єра та одночасно очолить Міністерство закордонних справ. «Як домовилися сторони, такий уряд буде працювати дев'ять місяців, після чого його замінить уряд від ГЕРБ – також на дев'ять місяців. В останньому, зазначають кореспонденти «Європейської правди», прем'єр-міністром стане М. Габріель, а Н. Денков обійме посади віцепрем'єра і голови МЗС» [13]. Таким чином будуть діяти уряди меншості, які будуть реалізовувати узгоджену двома блоками програму. Що буде після 18 місяців в угоді не обумовлюється. Можливо і шості позачергові вибори.

Отже, за результатами виборів конфігурація болгарської партійної системи не змінилася і вона залишилася двоблоковою багатопартійною системою. Практично не змінився і акторний склад партійної системи, а зміни торкнулися лише частки депутат-

ських місць, які здобули політичні сили. І перш за все в умовах політичної кризи суттєво збільшила своє парламентське представництво проросійська та антиєвропейська партія «Відродження», а також повернулася до парламенту безвідповідальна популістська партія «Є такий народ».

Словаччина. Позачергові вибори словацького парламенту – Національної Ради Словацької Республіки відбулися 30.09.2023 р. Національна Рада Словацької Республіки складається зі 150 народних депутатів, які обираються за пропорційною системою загальнонаціональних відкритих партійних списків з виборчим бар'єром 5% для політичних партій і 7% для виборчих коаліцій [16, с. 306–308].

На попередніх виборах 2020 р. перемогу здобула популістська партія «Звичайні люди і незалежні особистості» (ЗЛНО) (25,0% голосів виборців та 53 депутатські місця). Лідер партії І. Матович образно назвавав результати виборів «третьою революцією»: «перша покінчила з епохою комунізму, друга з мечіаризмом (час стагнації і відродження авторитаризму за прем'єрства В. Мечіара), а третя – з ерою «фіцизму» (перебування при владі партії Р. Фіцо «Напряма – Соціальна демократія» («Напряма – СД» з 2006 р.)) [10].

Як і передбачалося урядова коаліція була утворена у складі політичних партій «Звичайні люди і незалежні особистості», «Ми – сім'я», «Свобода і солідарність» (СіС), «За людей». «Така коаліція, на думку Ю. Остапця та А. Ключковича, є багатоскладовою та несе в собі потенційні ризики для тривалості і результативності функціонування уряду: по-перше, коаліційні партнери не мають досвіду співпраці; по-друге, партіям не вистачає досвіду управління державою; по-третє, узгодження позицій діяльності буде непростим, оскільки «Звичайні люди і незалежні особистості» та «Ми – сім'я» – партії популістські, а «Свобода і солідарність», «За людей» – ідеологічно профільовані» [10, с. 65–67].

Непорозуміння між членами коаліції спочатку мали наслідком призначення прем'єр-міністром Словаччини Е. Гегера, а потім вихід з коаліції політичної партії «Свобода і солідарність» та призначення позачергових виборів на 30 вересня 2023 р.

У парламентських виборах 30 вересня 2023 р. брали участь 24 політичні партії і одна виборча коаліція утворена лідером політичної партії «Звичайні люди і незалежні особистості» І. Матовичем з політичними партіями «Християнська унія» та «За людей». Серед учасників виборчого процесу можна виокремити такі групи:

1. Партії-фаворити виборчих перегонів, які за даними соціологічних досліджень мали найвищий рейтинг: «Прогресивна Словаччина», «Напряма – Соціальна демократія», «Голос – Соціальна демократія» («Голос»).

2. Партії, які представляють інтереси угорської меншини в Словаччині: «Альянс» та «Угорський форум».

3. Парламентські партії: «Ми – родина», «Свобода і солідарність», коаліція І. Матовича («Звичайні люди і незалежні особистості», «Християнська унія», «За людей»).

4. Націоналістичні, ультраправі партії: «Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина», «Республіка».

5. Політичні партії экс-урядовців Словаччини: «Сині, Міст – Хід» (М. Дзурунда), «Демократи» (Е. Гегер).

6. «Старі» партії, які неодноразово були представлені у парламенті: Словацька національна партія (СНП) та Християнсько-демократичний рух (ХДР).

7. Низка маловпливових політичних партій: «Піратська партія – Словаччина», «Справедливість», «Патріотичний блок» та інші.

Позачергові парламентські вибори в Словаччині проходили у складних внутрішніх і зовнішньополітичних обставинах, коли на електоральний вибір впливали такі чинники: сильна інфляція, економічні негаразди та погіршення рівня життя громадян; енергетична криза, міграційні проблеми, російсько-українська війна. При чому російсько-українська війна була однією з ключових тем виборчої кампанії, яка поділяла як словацький політикум, так і електорат на два великі табори. Перший – партії «Напря́м – СД», «Республіка», СНП, які виступали за припинення військової підтримки Україні. Вказані партійні структури відомі своїми симпатіями до В. Путіна та Росії. Другий табір – це центристські, ліберальні та консервативні партії, які підтримують Україну, санкції проти Росії, засуджують політику В. Путіна. До них відносимо «Прогресивну Словаччину», СіС, ХДР.

Окремо себе позиціонували коаліція І. Матовича (партії «Звичайні люди і незалежні особистості», «Християнська унія», «За людей») та нова політична партія «Голос – Соціальна демократія», утворена П. Пеллегріні (однопартієць і соратник Р. Фіцо). І якщо з І. Матовичем і його виборчою коаліцією жодна з словацьких партій не хотіла мати ніяких відносин, оскільки її лідер зарекомендував себе на посаді прем'єр-міністра як людина яка не може працювати в команді і постійно провокує конфлікти (це була одна із причин розвалу урядової коаліції і проведення позачергових виборів), то на підтримку «Голосу» сподівалися як Р. Фіцо («Напря́м – СД»), так і М. Шимечка («Прогресивна Словаччина»). Експертні оцінки у ході виборчої кампанії, результати соціологічних досліджень дозволяли зробити висновок, що саме партія «Голос» буде мати «золоту акцію» при формуванні урядової коаліції [2; 8; 14].

«Вагомий вплив на результати виборів, – на думку О. Давимуки, – мала присутність у словацькому інформаційному просторі російської пропаганди, спрямованої на підірив довіри до західних партнерів, послаблення рівня суспільно-політичної підтримки допомоги Україні, недопущення нових санкцій проти Росії» [4]. Однією з причин «проросійськості» словаків було те, що «підвалинами на шляху до словацької державності стало слов'янофільство/панславізм, що тісно перепліталось з русофільством» [2]. При цьому ні тиранія російського царизму (XX ст.), ні вторгнення військ СРСР до Чехословаччини, ні агресивна політика «руського міра» у ХХІ ст. не змінювали ситуацію у сприйнятті словаками Москви. Після утворення власної держави словаки, на відміну від їхніх сусідів, продовжували демонструвати поглиблення відносин з посткомуністичною Росією, що в кінцевому результаті ледь не коштувало їм повернення до авторитарного режиму та відмовою від членства в ЄС і НАТО.

Саме тому словаки за результатами опитування GLOBSEC (2018 р.) чи не найбільше у Центральній Європі підтримували політику В. Путіна. Навіть широкомасштабна війна, звірства в Бучі мало вплинули на переконання словаків (37% продовжують вважати Росію головним стратегічним партнером) [2; 8; 14]. Це, на нашу думку, головна причина того, що лише у Словаччині російсько-українська війна мала такий вагомий вплив на електоральні настрої громадян, а відповідно до цього і будували свої виборчі месиджі головні актори виборчої кампанії. Результати виборів подано в таблиці 3.

Отже, за результатами виборів у Словаччині можна зробити такі висновки:

1. Перемогу на виборах у Словаччині здобула партія экс прем'єр-міністра Р. Фіцо, яка отримала 22,9% голосів і виборців та 42 депутатські мандати. Відповідно до чинного законодавства президентка Словаччини З. Чапутова доручила Р. Фіцо провести перемовини щодо утворення урядової коаліції. За результатами перемовин була підписана угода (11 жовтня) про утворення урядової коаліції у складі політичних партій: «Напря́м – Соціальна демократія», «Голос – Соціальна демократія», Словацька національна партія (79 депутатів).

2. Конфігурація партійної системи за результатами виборів отримала обриси двоблокової: лівоцентристська урядова коаліція («Напря́м – СД», «Голос – Соціальна демократія», СНП (79 депутатів)) та правоцентристська опозиція («Прогресивна Словаччина», ХДР, «СіС (55 депутатів)).

Коаліцію І. Матовича («Звичайні люди і незалежні особистості», «Християнська унія», «За людей») важко розмістити на шкалі «ліві – праві», оскільки вона являє собою популістське утворення без чіткої ідеологічної ідентифікації.

Таблиця 3

Результати виборів до Національної Ради Словачкої Республіки 30 вересня 2023 року

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Відсоток голосів виборців, здобутих партією (%)	Кількість депутатських місць	Ідеологія партії
Напря́м – Соціально демократія (1999)	22,9	42 (+4)*	лівоцентризм, соціал-демократія
Прогресивна Словаччина (2017)	17,9	32 (нова)	соціальний лібералізм, енвайронменталізм
Голос – Соціально демократія (2020)	14,7	27 (нова)	центризм, соціал-демократія
Коаліція «Звичайні люди і незалежні особистості», «Християнська унія», «За людей»	8,8	16 (-37)	правоцентризм, консерватизм, популізм
Християнсько-демократичний рух (1990)	6,8	12 (+12)	консерватизм, християнська демократія
«Свобода і солідарність» (2009)	6,3	11 (-2)	лібералізм
Словацька національна партія (1989)	5,6	10 (+10)	словацький націоналізм, євроскептицизм, русофільство
Республіка (2021)	4,7	0	популізм, неонацизм, русофільство
Альянс (з 1994 р. Партія угорської коаліції, з 2021 р. перейменована на «Альянс»)	4,3	0	угорський націоналізм, захист інтересів угорської меншини

*менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

Джерело: побудована автором на підставі [17]

3. Повернулися до парламенту «старі» політичні партії «Свобода і солідарність» та Християнсько-демократичний рух.

4. Не отримали депутатські мандати словацькі ультраправа партії. Якщо у 2020 р. ультраправа партія «Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина» здобула 7,97% (17 мандатів) і посіла четверте місце, то у 2023 р. вона взагалі не потрапляє до парламенту (0,8%), а інша неонацистська (ультраправа) партія «Республіка», яку утворили «вихідці від Котлеби» не змогла подолати виборчий бар'єр, здобувши лише 4,7% голосів виборців.

5. Другий електоральний цикл поспіль не пройшли до парламенту угорські партії. Вперше в електоральній історії Словаччини вони не отримали депутатські мандати у 2020 р. (угорські партії «Міст» та «Угорська спільнота»), а в 2023 р. угорська партія «Альянс» здобула 4,3% голосів виборців, а «Угорський форум» – 0,1%.

6. Індекс волатильності Педерсена для парламентських партій становить 56,6%, а для електоральних – 44,6%, що вказує на високий рівень неусталеності електоральних уподобань словацьких виборців.

7. Результати парламентських виборів у Словаччині виявили поляризацію політичних уподобань виборців, яка пов'язана, перш за все, з підтримкою/непідтримкою України у російсько-українській війні. А загалом перебіг вибо-

рів показав вразливість словацького суспільства до популістської риторики та російської пропаганди. Як наслідок ми спостерігаємо фрагментарність партійної системи, що не дозволяє партії «Напря́м – СД» отримати більшість у парламенті, а відтак вона має враховувати як політичні інтереси членів урядової коаліції, так і потужної опозиції, яку уособлюють «Прогресивна Словаччина», ХДР, СіС.

8. Нова словацька влада перегляне політику надання Україні військової допомоги на державному рівні, але в той же час не буде втручатися у діяльність приватних компаній, що виробляють військову техніку та зброю для України.

Польща. Вибори до польського парламенту – Національних зборів відбулися 15.10.2023 р. Національні збори Польщі складаються з двох палат – Сенату (100 депутатських місць, верхня палата) та Сейму (460 депутатських місць, нижня палата). Сенат обирається шляхом голосування в одномандатних округах, а Сейм – за відкритими партійними списками з прохідним бар'єром 5% голосів для політичних партій і 8% голосів для виборчих коаліцій у 41 багатомандатному виборчому окрузі [1; 16, с. 302–304].

За результатами попередніх парламентських виборів 2019 р. більшість у Сеймі здобула партія «Право і справедливість» (ПіС) – 43,8% голосів виборців (235 депутатських мандатів).

«Громадянська коаліція» – 27,2% (134), виборча коаліція «Ліві» – 12,5% (49), «Польська коаліція» – 8,5% (30), партія «Конфедерація Свободи і Незалежності» – 6,8% (11) [9]. Таким чином ПіС отримали в парламенті монобільшість сформувавши новий уряд. Це була друга поспіль перемога ПіС на парламентських виборах.

Парламентські вибори 15 жовтня 2023 р., на думку експертів, мають стати знаковими як для самої країни, так і для Європейського Союзу загалом. Йдеться про те, що опитування польських громадян засвідчили, що ПіС не має шансів утворити нову урядову коаліцію, а 60% поляків хочуть змін як у внутрішній, так і зовнішній урядовій політиці країни. Натомість такі шанси отримує опозиційна «Громадянська коаліція» на чолі з Д. Туском, яка обіцяє повернути країну на європейські рейки, заявляючи про «орбанізацію Польщі» партією «Право і справедливість». Відносини з Україною також стали частиною передвиборчих месиджів головних електоральних гравців. І якщо з боку ПіС можна було почути образи в українську сторону на кшталт «припинення військової допомоги», «Україна повинна бути вдячна Польщі» і т. д., то «Громадянська коаліція» заявила про всебічну підтримку нашої держави [3; 15]. Результати виборів подано в таблиці 4.

Отже перемогу на виборах здобула партія «Право і справедливість» (35,4%), яка відстоює ідеї правочентристського католицького консерватизму. Опозиційна «Громадянська коаліція» (ГК) на чолі з Д. Туском здобула 30,7% голосів виборців і 157 депутатських мандатів, що на 23 більше ніж на попередніх виборах. Коаліцію утворюють партії «Громадянська платформа», «Новочесна», «Польська ініціатива» та «Зелені». ГК декларує підтримку і захист ліберальних демократичних цінностей, орієнтуючись на покращення діалогу

з ЄС, який на думку її лідерів за часів домінування ПіС почав заходити в тупик.

Коаліція «Третій шлях» здобула 14,5% голосів виборців (65 депутатських мандатів). Утворена напередодні парламентських виборів у 2023 р. та включає «Польську народну партію» і партію «Польща 2050». Партія «Нові ліві» отримала 8,6% голосів виборців, а ультраправа партія «Конфедерація свободи і незалежності» (Конфедерація) 6,7%.

Таким чином за результати виборів можна зробити такі висновки. По-перше, результати виборів свідчать про те, що польське суспільство не змогло чітко визначитись у виборах між право і лівоцентристами. Це в свою чергу може привести до довгого шляху у формуванні урядової коаліції: ПіС і Конфедерація як можливі учасники коаліції мають 212 мандатів, а ГК, «Третій шлях» і «Ліві» – 248 мандатів. Але право на формування урядової коаліції отримає партія-переможець – ПіС. Президент Польщі А. Дуда 06.11.2023 р. оголосив, що згідно з польською традицією делегує право першому сформувати урядову коаліцію М. Моравецькому, як представнику партії ПіС, яка є формальним переможцем виборів. В той же час опозиційні об'єднання «Громадянська коаліція», «Третій шлях» та «Лівиця» заявили про те, що вони підписали коаліційну угоду.

По-друге, незначний розрив між ПіС і ГК свідчить про поляризацію політичних уподобань та зростання запиту на оновлення польського політикуму, а значить внутрішньої та зовнішньої політики. Про це свідчить і рекордно високий рівень явки виборців – 74,3%.

По-третє, якою б не була урядова коаліція, підтримка Польщею України буде продовжена. Певний негатив у відношеннях між двома державами був пов'язаний з виборчою кампанією і не більше,

Таблиця 4

Результати виборів до польського Сейму 15 жовтня 2023 року

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Відсоток голосів виборців, здобутих партією (%)	Кількість депутатських місць	Ідеологія партії
Право і Справедливість (2001)	35,4	194 (-41)*	націонал-консерватизм, помірний євроскептицизм
Громадянська коаліція (2018)	30,7	157 (+23)	ліберальний консерватизм, проєвропеїзм
Коаліція «Третій шлях» (2023)	14,4	65 (+35)	християнська демократія, проєвропеїзм, зелена політика
Партія «Нові ліві» (2021)	8,6	26 (-23)	соціал-демократія, есоціал-лібералізм
Партія «Конфедерація свободи та незалежності» (2019)	7,1	18 (+7)	польський націоналізм, євроскептицизм
Німецька національна меншина	0	0 (-1)	Захист прав німецької національної меншини

*менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

Джерело: побудована автором на підставі [17].

оскільки в Європі Польща залишається як одна із найбільш «антиросійських» держав.

По-четверте, поразку на виборах отримала ультраправа партія «Конфедерація свободи та незалежності». Розраховуючи на 18% голосів виборців і «золоту акцію» для утворення коаліції, за результатами виборів вона отримала найменший результат (7,16%). Риторика партії мала антисистемний, антимиграційний, антизахідний та антиукраїнський характер [6].

Вказаний результат показав, що польське суспільство не сприймає такої риторики, а тому її потрібно корегувати з настроями поляків. У поразці був звинувачений один із лідерів-засновників партії, проросійський політик Я. Корвін-Мікке, який на думку однопартійців своїми наративами «відлякав виборців». Відтак він був виключений з Ради лідерів партії, а його членство в партії призупинено.

По-п'яте, рівень волатильності за результатами виборів становить 14,1%, що засвідчує стабільність уподобань виборців, а в нашому випадку їх розподіл між 5 політичними силами, які отримали депутатські мандати на парламентських виборах 2019 та 2023 рр.

Висновки. Конфігурацію партійних систем за результатами виборів можна визначити як двоблокові багатопартійні системи поміркованого плюралізму. Окрім Словаччини не відбулося суттєвих змін в акторному складі партійних систем: індекс волатильності в Естонії – 22,7, Болгарії – 14,1, Польщі – 14,1, Словаччині – 56,6. Таким чином, лише в Словацькій Республіці відбулися суттєві зміни у електоральних уподобаннях громадян: до парламенту проходять дві нові партії («Прогресивна Словаччина», «Голос – Соціал-демократія»), повертаються до парламенту «старі, мейнстримні» партії (Християнсько-демократичний рух, «Свобода і солідарність»), не отримують депутатські мандати ультраправі партії («Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина», «Республіка»).

Окрім Болгарії (40,5%) на парламентських виборах у країнах Центральної Європи була заре-

єстрована висока явка виборців: Естонії (63,5%), Словаччині (68,4%), Польщі (74,3%). Висока явка – це свідчення того, що громадяни активно приймають участь у виборі тих, хто найближчим часом має визначати внутрішню і зовнішню політику їхніх держав. Низький рівень явки у Болгарії пояснюється тим, що у 2023 р. відбулися п'яті позачергові вибори, починаючи з 2021 р., і громадяни «втомилися» обирати тих, хто не може сформувати урядову коаліцію.

Парламентські вибори 2023 р. у країнах Центральної Європи показали, що російсько-українська війна має вагомий вплив на їх результати. І ця тенденція в майбутньому буде посилюватися. Йдеться про те, що відношення до російсько-української війни стає новим соціально-політичним виміром, який розмежовує електоральні уподобання виборців і передвиборчі месиджі політичних партій. І якщо результат виборів у Естонії, Болгарії і Польщі не вплинув на політику цих країн щодо України, то електоральний результат у Словаччині кардинальним чином змінює ставлення до України: урядовий кабінет Р. Фіцо відразу задекларував про припинення військової допомоги Україні. Слід також зазначити, що кремлівські наративи мали значний вплив на електоральний вибір, а відтак проросійські партії здобули депутатські мандати в Болгарії («Відродження»), Польщі («Конфедерація свободи і незалежності»), Словаччині («Напряма – соціал-демократія», «Словацька національна партія»).

Результати виборів показали коливання «електорального маятника» у бік «мейнстримних» партій: зафіксований низький рівень підтримки праворадикальних («Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина», «Республіка», «Конфедерація свободи та незалежності») та популістських («С такий народ», «Звичайні люди та незалежні особистості») партій, а серед 24 політичних партій, які здобули депутатські мандати, лише дві були «новими», а інші подолали виборчий бар'єр і на попередніх виборів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виборчі системи з відкритими списками: в пошуках оптимальної моделі для України. К., 2017. 116 с.
2. Герасимчук С. Проросійська Словаччина, що постачає зброю ЗСУ. Розповідаємо про складного сусіда України. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/05/19/7162001/> (23.08.2023).
3. Давимука О. Парламентські вибори в Польщі 2023: підсумки і перспективи польської зовнішньої політики. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/parlamentski-vybory-v-polshchi-2023-pidsumky-i-perspektyvu> (дата звернення 17.10.2023).
4. Давимука О. Результати парламентських виборів у Словаччині. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/202310/az_vibori_slovachchina_03102023.pdf (дата звернення 17.10.2023).
5. Драпак М. Криза на користь друзів РФ: що змінять для Болгарії дострокові парламентські вибори: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/03/31/7158976/> (дата звернення 23.09.2023).
6. Желіховський С. Поразка українофобів: як польська «Конфедерація» розвалюється після виборів. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/10/27/7172292/> (дата звернення 27.10.2023).

7. Ємець М., Сидоренко С. Е-вибори проти популістів: як інтернет-голосування в Естонії закріпило підтримку України <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/03/6/7157412/> (дата звернення 23.09.2023).
8. Конишев Д. Чи стане Словаччина ще однією Угорщиною? Чого чекати від проросійської коаліції у сусідів. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/11/7171146/> (дата звернення 17.10.2023).
9. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України: дис. ... к. політ. наук 23.00.02 / Ужгородський національний університет. 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_korupnets.pdf (дата звернення 17.06.2022).
10. Остапець Ю., Ключкович А. Партійна система Словаччини: проблеми функціонування та тенденції розвитку на сучасному етапі. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 59–67.
11. Остапець Ю., Копинець Ю. Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 82–90.
12. Остапець Ю., Мартинкович М. Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 82–93.
13. Панченко Ю., Драпак М. Два уряди і жодної коаліції: як Болгарія вийшла з політичної кризи та що це змінить для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/05/24/7162338/> (дата звернення 23.09.2023).
14. Панченко Ю. Зупинити проросійський реванш: від кого залежить формування нового уряду Словаччини. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/09/15/7169406/> (дата звернення 23.09.2023).
15. Панченко Ю. Польща втрачає монобільшість: якою буде нова коаліція і що це означатиме для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/10/7171035/> (20.10.2023).
16. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
17. The European Elections Monitor. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/publications/observatoire-des-elections-en-europe/2023> (дата звернення 15.10.2023).